

dCIDOB 105.

Realitat, màgia i esperança a l'Àfrica negra.

**Bibliografia sobre l'Àfrica Subsahariana.
Albert Farré Ventura**

Bibliografia sobre l'Àfrica Subsahariana

Algunes obres recentment publicades a Espanya

Albert Farré Ventura Centro de Estudos Africanos-Instituto Superior das Ciências do Trabalho e da Empresa (CEA-ISCTE) de Lisboa

Per començar, hem d'imaginar el mapa d'Àfrica pintat com un gran tauler de parxís. Tots hem jugat alguna vegada al parxís, encara que faci molt de temps, i en coneixem les regles. Ara bé, els més grans, o els entusiastes del parxís, també recordaran que antigament existien uns taulers de parxís on al revers hi havia el joc de l'oca. Així que, amb un sol tauler, es podia escollir si es jugava al parxís o a l'oca: només calia donar-li la volta. A ningú no se li ha passat mai pel cap jugar a l'oca amb el tauler de parxís, o viceversa. Les dues possibilitats estaven nítidament diferenciades.

Tornem ara al nostre mapa d'Àfrica pintat. En aquest cas, el tauler de parxís s'ha pintat damunt del joc de l'oca i, per tant, està superposat, i les regles del parxís conviuen amb les del joc de l'oca que, tot i que s'ha quedat sense tauler propi, no ha desaparegut. Efectivament, en aquest cas, el joc de l'oca són els marcs polítics, morals i territorials que existien abans de la conquesta colonial i que, malgrat les aparences, encara són una realitat quotidiana per a la majoria dels africans. No obstant això, els africans, a diferència dels nostres pares i avis, no tenen la possibilitat d'escollir a què volen jugar cada vegada: com el continent africà no es pot girar de l'inrevés, estan obligats a jugar als dos jocs simultàniament, els agradi o no. Com ens podem imaginar, aquesta superposició de regles, no necessàriament coherents, ni tan sols comprensibles entre si, crea nombrosos problemes i angoixes. No obstant això, també és un estímul important a la creativitat i a l'innovació. A més, l'hàbit quotidià de la complexitat circumdant genera un cosmopolitisme típicament africà, basat més en una certa convivència distant que en la tolerància –ja que la tolerància, en la mesura que sempre s'espera dels que estan per damunt, té un pòsit de paternalisme.

Aquesta simultaneïtat de móns paral·lels en un únic espai físic és el teló de fons d'alguns dels llibres que volem comentar.

Amb la metàfora del parxís i de l'oca hem volgut transmetre una actitud general que es desprèn dels estudis de cas que componen aquests llibres: no es fiin de les aparences, perquè els africans porten més de cent anys improvisant una adaptació de l'oca al tauler del parxís i, en aquest mateix període de temps, nosaltres –els analistes externs– només ens hem caracteritzat per errar en gairebé tots els pronòstics sobre el continent africà.

– El llibre de Stephen Ellis i Gerrie Ter Haar ens introdueix en la imbricació entre el fet polític i el religiós. Els grans caps d'Estat africans, els més longeus i els que han sabut captar millor els suports de la comunitat internacional –abans i després de la caiguda del mur de Berlín– han estat, a més de bons diplomàtics, mediadors sagaços amb el món de l'ocult. Lluny de continuar el camí de la progressiva secularització de la societat, acompanyada per la separació entre Església i Estat, a Àfrica el fet religiós –que supera de molt a allò que és l'església– mai no ha deixat d'estar en el centre del poder. Com a mostra un exemple extret del capítol 4: Omar Bongo és president de Gabon des de 1967. Educat en el catolicisme, és també un destacat membre de la societat secreta masculina Ndjobi, originària d'una regió de Gabon. També és *rosacruz*, i gran mestre de la seva pròpia lògia maçònica, anomenada Diàleg, fet que li ha proporcionat, entre altres coses, un fluid canal de comunicació amb la companyia petrolera Elf i els serveis secrets francesos. Per si amb això no n'hi hagués prou, després de viatjar a La Meca, Omar Bongo es va convertir definitivament a l'islam, i va adoptar el nom d'el-Hayy. En definitiva, del cas d'Omar Bongo podem concloure que si volem comprendre alguna de les relacions entre religió i política a Àfrica, hem de fixar-nos menys en la política eclesiàstica –concordats i altres– i definir millor el gran camp d'acció social que ofereixen els diferents ritus a Àfrica, tant

aquells executats en públic com els que ho són en secret, sobretot quan van junts amb el poder.

En certa manera, això és el que va decidir fer l'exarquebisbe catòlic de Lusaka, Emmanuel Milingo: en el capítol 3 s'explica com un bon dia va decidir que tenia l'obligació moral d'aprofitar el coneixement sobre l'Esperit Sant après al Vaticà per guarir els pacients i alliberar-los dels esperits malignes. Des del seu punt de vista, i del de la majoria de feligresos de Lusaka, aquesta era una forma oberta d'estendre el cristianisme, molt millor que els conciliàbuls en els ministeris. Possiblement avui Milingo té més capacitat de lideratge social com a remeier que la que mai va arribar a tenir en la torre de marfil de l'arquebisbat.

– Des de l'àmbit econòmic i de mercat, Serge Latouche també transita el camí que ens condueix a visualitzar una sèrie d'estratègies que, malgrat la pertinaç miopia de la majoria d'analistes, funcionen. Latouche es distancia del conegut lloc comú que canta la importància de l'"economia informal" a Àfrica, ja que amb aquest apel·latiu només es pretén escamotejar el constant fracàs del desenvolupament induït des de l'exterior –o, dit amb altres paraules, el fracàs de l'economia que s'ensenya en els llibres– al mateix temps que es banalitzen les solucions generades pels africans per donar vida, malgrat les dures condicions d'intercanvi a les quals estan sotmesos, a uns mercats en els quals s'aconsegueix crear un clima de confiança suficient per comprar i vendre. A partir de l'anàlisi de casos concrets extrets de països com Mauritània, Senegal i Camerun, Latouche es pregunta si no s'hauria de considerar la suposada ajuda que rep Àfrica com a veritables pals a les rodes del seu propi desenvolupament. *La otra Àfrica* és un llibre que recull els punts de vista menys autocomplaents amb la visió desenvolupista i un veritable estímul a la intel·ligència.

– Si fins ara ens hem estat delectant en l'entrellat de l'Àfrica tranquil·la, de l'Àfrica per on es pot passejar, i fins i tot interactuar amb turistes i cooperants, els llibres *La revolución pendiente* i *A propósito de resistir* ens introdueixen en el context dels canvis més o menys turbulents, dels conflictes armats, de la pràctica de la violència que s'exerceix entre la insurgència i la revolució. En suma, del canvi polític a través de la guerra. Els dos llibres compten amb una àmplia introducció teòrica que, a partir dels estudis de cas analitzats, pretén contribuir, més que a oferir respostes, a plantejar les preguntes adequades: A què es resisteixen els africans que es resisteixen a alguna cosa? Com es passa del malestar generalitzat a la dissidència política organitzada? Quins líders, quins llenguatges i, novament, quins ritus generen llaços de lleialtat en la guerra? En definitiva, en nom de què estan disposats a morir? Es podria dir que els diferents autors que participen en aquests dos llibres col·lectius es rebel·len ells mateixos contra l'estereotip periodístic que, davant la manca d'arguments, es complau a descriure les guerres africanes com a productes d'odis atàvics entre tribus o ètnies, permanentment ancorades en un passat del qual no es poden alliberar. Per suplir aquest estereotip, els

dos llibres en qüestió ens donen algunes claus per llegir la complexitat d'unes guerres que operen en els intersticis del dret internacional i el mercantil, i per on comença a apuntar una geopolítica subjacent als estats tal com avui els coneixem, i unes rivalitats polítiques que, davant la falta d'institucions eficaces, troben el pas lliure cap a l'odi i la venjança. De nou, el joc de l'oca emergeix de les seves cendres per augmentar la complexitat, encara que, desgraciadament, en aquest cas, sovint el dinamisme es torna contra els mateixos africans per cobrar-se el seu preu en sang.

En tot cas, ambdós llibres subratllen que existeixen formes de control de la violència. Aquestes formes operen, normalment des de la discreció que ofereix el localisme, en paral·lel a les grans mediacions internacionals. Així doncs, tots aquells que continuen vivint, per exemple, en camps de desplaçats/refugiats al continent africà no estan vius només gràcies a l'ajuda humanitària que reben, sinó sobretot perquè han dirigit la seva fugida cap a la direcció adequada, en molts casos seguint petjades dels seus avantpassats, i han aconseguit aixoplugar-se sota sostres coneguts, encara que només en coneguïn el nom. Després, quan ja troben algun lloc, arribaran les lones, les galetes, el sucre i les mantes de Nacions Unides. En el fons, aquests dos llibres ens adverteixen del perill de la ignorància: el fet que nosaltres la desconeguem no significa que no existeixi una lògica darrere de les guerres africanes. Una lògica que pot ser atroç, com la de totes les guerres, però una lògica que emana de la complexitat de la història, els conflictes, els desigs i els temors que mouen les societats humanes.

– Els llibres coordinats per Ferran Iniesta, d'una banda, i per Enara Echart i Antonio Santamaría, de l'altra, tenen en comú el component de miscel·lània dels estudis africans realitzats per especialistes espanyols. Encara que en ambdós trobem capítols dedicats a diferents disciplines, és cert que en el primer hi ha més presència d'antropòlegs i historiadors, mentre que en el segon predominen les relacions internacionals i els estudis de desenvolupament. D'altra banda, també van dirigits a públics diferents, ja que el llibre coordinat per Echart i Santamaría pretén omplir les carències d'assignatures sobre Àfrica existents en els plans d'estudi espanyols. Per aconseguir aquest objectiu, els autors s'han concentrat a proporcionar una sèrie de conceptes fonamentals que permetin al lector interessat tenir una base d'informació suficient per qüestionar-se determinades idees comunes molt generalitzades sobre el continent africà. Així, per a tots aquells que es decideixin a llegir un llibre sobre Àfrica per primera vegada, aquest pot ser un dels llibres més recomanables. El llibre coordinat per Iniesta, al contrari, és més especialitzat: en la introducció es planteja una presa de posició teòrica que s'exemplificarà a partir d'alguns dels estudis de cas detallats que componen els diferents capítols. Els estudis de cas s'han portat a terme a Sud-àfrica, Mauritània, Rwanda, Burundi, Guinea Conakry, Guinea Equatorial, Madagascar, Senegal, Haití, Moçambic i Camerun, un ventall de països que dóna compte de la diversitat de contextos que portem a col·lació només esmentant la paraula Àfrica.

– Finalment, ens agradaria fer referència a un llibre d'història que exposa la cruesa de la colonització espanyola a Guinea Equatorial. En *Un guàrdia civil a la selva*, Gustau Nerín aprofita la vida de Julián Ayala des que s'embarca cap a Guinea el 1917, amb vint anys d'edat, fins a la independència de Guinea Equatorial, el 1968. L'itinerari vital d'aquest guàrdia civil a Guinea –expedicions que culminen en la forja de veritables imperis personals; la realitat del tràfic negrer fins a ben entrat el segle XX– el durà a convertir-se en home de confiança del governador colonial, i en un dels homes més temuts de la colònia. Aquest treball de documentació històrica sobre la vida d'una persona permet il·lustrar alguns dels crims que formaven part de la quotidianitat durant el període colonial. Creiem que aquest llibre contribueix al fet que els silencis sobre el que realment passava a Guinea sota sobirania espanyola siguin cada vegada menys espessos per a aquells sectors de l'opinió pública que estiguin més interessats en informar-se.

En conclusió, els últims anys han aparegut llibres que demostren que existeix, en general, una certa voluntat d'anar omplint els buits generats pel fet d'haver estat vivint tants anys d'esquena a Àfrica. També es pot constatar que, a poc a poc, es va superant la tendència a tractar Àfrica –en els llibres, en els cursos– com si fos un apèndix d'Amèrica Llatina, com si Àfrica només es diferenciés d'Amèrica Llatina pel fet de ser encara més subdesenvolupada. Tots aquests canvis, lents però constants, ens permeten afrontar el futur amb menys malenconia. ●

ABBINK, Jan; **DE BRUIJN**, Mirjam i **VAN WALRAVEN**, Klaas (eds.). *A propósito de resistir. Repensar la insurgencia en África*. Barcelona: Ed. oozebap, 2008.

ECHART, Enara i **SANTAMARÍA**, Antonio (coord.). *África en el horizonte. Introducción a la realidad socioeconómica del África subsahariana*. Madrid: Libros de la Catarata-IUDC, 2006.

ELLIS, Stephen i **TER HARR**, Gerrie. *Mundos de poder: pensamiento religioso y práctica política en África*. Barcelona: Ed. Bellaterra, 2005

INIESTA, Ferran (ed.). *La frontera ambigua. Tradición y democracia en África*. Barcelona: Ed. Bellaterra, 2007.

LATOUCHE, Serge. *La otra África. Autogestión y apaño frente al mercado global*. Barcelona: Ed. oozebap, 2007.

NERÍN, Gustau. *Un guàrdia civil a la selva*. Barcelona: Ed. La Campana, 2006. [Existeix una edició en castellà: *Un guardia civil en la selva*. Barcelona: Ed. Ariel, 2008].

ROCA, Albert (ed.). *La revolución pendiente. El cambio político en el África negra*. Lleida: Ed. Sud-Nord, 2005.

